ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ
Τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΛΑΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ[1]

Χάριτας τῷ «Παρνασσῷ» ὁμολογοῦμεν, ὅτι καὶ ἡμῖν τὸ βῆμα τοῦτο παρεχώρησε· βῆμα ἀπὸ τόσον μακροῦ καὶ τοσάκις καὶ τοσοῦτον τιμηθέν, ὥστε οἱονεὶ ἔμψυχον καταστὰν τιμᾷ καὶ τοῦτο μὲ τὴν σειράν του τοὺς παρερχομένους ἐπ' αὐτό.

Ὁ τίτλος τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖον τὴν ἑσπέραν ταύτην ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διεξέλθω μεθ' Ὑμῶν, εἶναι ἀρκετὰ εὔγλωττος καὶ δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀναλύσεως. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι γενικώτερος τοῦ δέοντος, σκόπιμον κρίνω νὰ παράσχω ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐξήγησιν, ὅτι ἡ κυρία πρόθεσίς μας δὲν εἶναι νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς ἀναγκαιότητος καὶ χρησιμότητος τῶν μεταφράσεων τῶν κλασσικῶν κειμένων καθόλου, ἀλλά, πρὸ παντός, περὶ τῆς ἐκ μεταφράσεων καὶ διὰ μεταφράσεων διδασκαλίας τῶν κειμένων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ κηρύγματος, τὸ ὁποῖον ἀπό τινων δεκαετιῶν ἀκούεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἄλλοτε ἐξ ἀνευθύνων καὶ ἄλλοτε ἐξ ἐπισήμων ἢ ἡμιεπισήμων χειλέων, καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον κήρυγμα οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐν μεταφράσει καὶ οὐχὶ ἐν πρωτοτύπῳ.

Καλύπτει τὸ κίνημα τοῦτο τὸν ἕνα ἐκ τῶν τομέων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπὸ τῆς ἐξορμήσεώς του ἐπεξέτεινεν ὁ Δημοτικισμὸς τὴν δρᾶσίν του. Δι' εὐνοήτους λόγους οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπολακτίσῃ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν, ἀλλ' ὅλως ἀντιθέτως ὑπεκρίθη τὸν πλειοδοτοῦντα εἰς θαυμασμὸν πρὸς αὐτόν, ὀχυρούμενος δ' ὄπισθεν τοῦ ὑποκριτικοῦ τούτου θαυμασμοῦ βάλλει συστηματικῶς ἐναντίον τοῦ φορέως τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἐναντίον δηλ. τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ γεγραμμένων κειμένων, φρονῶν, φαίνεται, ὅτι αἱ μέλισσαι καὶ μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν ἀνθέων ἐκ τῶν ριζῶν των θὰ εὑρίσκουν ἄνθη, διὰ νὰ ἀπομυζοῦν τὸ νέκταρ των.

Ὁ ἐκπαιδευτικὸς δηλ. Δημοτικισμός, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπιδίωξίν του νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἐξοστρακισμὸν τῆς Καθαρευούσης καὶ τὴν ἐπιβολὴν καὶ

---

1. Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ «Παρνασσοῦ» τὴν 18ην Μαρτίου 1957.

ἐπικράτησιν τῆς Δημοτικῆς καθ' ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἐπεδίωξε καὶ ἐπιδιώκει τὴν ὁλοσχερῆ ἐκ τῆς παιδείας ἐξαφάνισιν τῶν Κλασσικῶν κειμένων καὶ τὴν ἐγκάθειρξίν των εἰς τὰ Μουσεῖα. Θέλει νὰ ἀποκόψῃ ὅλας τὰς γεφύρας τὰς συνδεούσας τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθόν· θέλει νὰ ἐξαφανίσῃ πᾶν ἴχνος παραδόσεως.

Ἀλλὰ πρὸς κέντρα ἐλάκτισε καὶ πρὸς κέντρα θὰ λακτίζῃ· ἡττήθη καὶ θὰ ἡττᾶται· ἀπέτυχε καὶ θὰ ἀποτυγχάνῃ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμός, διότι ἠγνόησε καὶ ἀγνοεῖ, ὡς κατωτέρω θὰ δειχθῇ, βασικοὺς τῆς φύσεως νόμους. Ἡ πρό τινων ἑβδομάδων ὑπέροχος ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ὁμιλία τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κουρμούλη ἐχρωμάτισε δεόντως τὴν πλήρη χρεωκοπίαν καὶ τὴν ὀλεθριωτάτην ἐπίδρασιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας πραγμάτων. Ἡ γλωσσικὴ ἐξαθλίωσις τῶν νέων μας εἶναι τραγική. Ἐν ᾧ ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως οἱ σημερινοὶ μαθηταὶ καὶ σπουδασταὶ εἶναι ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς τῶν προγενεστέρων γενεῶν, γλωσσικῶς εἶναι κατὰ κυριολεξίαν ἐξηθλιωμένοι, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἦσαν τῆς γλώσσης ἐγκρατέστατοι, διὸ καὶ ἔγραφον κατὰ κανόνα ὀρθῶς καὶ κατ' ἐξαίρεσιν οὐχὶ ὀρθῶς τὴν γλῶσσαν, ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτως πρὸς τοὺς σημερινοὺς μαθητάς. Διότι οἱ σημερινοὶ νέοι εἶναι κατὰ μέγιστον ποσοστὸν ἀνίκανοι νὰ γράψωσιν ὀρθῶς τὴν γλῶσσάν των· εἶναι ἀνίκανοι νὰ διατυπώσωσιν ὀρθῶς τὰ διανοήματά των οὐ μόνον ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ γραπτῷ. Ἡ γλωσσικὴ ἀτασθαλία καὶ ἀναρχία τοὺς ἔχει περιαγάγῃ εἰς διανοητικὴν ἀσυναρτησίαν, φαύλου δ' ἀκολούθως κύκλου δημιουργηθέντος, ἑκάτερον δεινὸν ἐπιδεινώνει τὸ ἕτερον. Σήμερον οἱ νέοι μας εὑρίσκονται ἐν τόσον χαώδει γλωσσικῶς καταστάσει, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν, φοβοῦμαι δὲ πλεῖστοι, οὐδὲν λέγουσι καὶ οὐδὲν γράφουσιν ἐνσυνειδήτως καὶ μετὰ λόγου, τυχαίως δὲ καὶ μοιραίως γράφουσι καὶ τὰ ὀρθὰ καὶ τὰ ἐσφαλμένα. Καὶ οὕτω οἱ νέοι μας κατέστησαν τραγικὰ θύματα ἡμῶν τῶν ὡρίμων, τῶν κατὰ τραγικὴν εἰρωνείαν φύσει καὶ θέσει προστατῶν καὶ παιδευτῶν των· ἀπέβησαν πειραματόζωα μιᾶς σατανικῆς ἐμπνεύσεως.

Καὶ τὸ τραγικώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἐγκληματικὴ αὐτὴ τακτικὴ ἐπεχειρήθη καὶ ἠκολουθήθη ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν πρωτοστατησάντων εἰς αὐτὴν οὐδέποτε ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν λαόν, οὔτε ἐγνώρισάν ποτε τὴν νοοτροπίαν του, οὔτε ἔκυψάν ποτε τὸ οὖς νὰ ἀκούσωσι τοὺς παλμοὺς τῆς καρδίας του. Ἐπροπαγάνδισαν μετὰ φανατισμοῦ μίαν γλῶσσαν ὡς δῆθεν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ δὲν τὴν ἤκουσαν ἀπὸ τὸ στόμα του, ἀλλὰ τὴν ἔπλασαν ἐν τῷ γραφείῳ των, ὡς γλῶσσαν τὴν ὁποίαν θὰ ἔπρεπε, κατ' αὐτούς, νὰ ὁμιλῇ ὁ λαός. Καὶ ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ — πᾶς Ἕλλην — στέλλει τὸ παιδί του εἰς τὸ σχολεῖον, διὰ νὰ τὸ ἴδῃ καλλίτερον ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του — ὡς πρόχειρον δὲ ἀλλὰ καὶ ἀκριβῆ γνώμονα τῆς ἀνωτερότητος αὐτῆς πᾶς πατὴρ θεωρεῖ τὴν γλῶσσαν

κυρίως — ἀπηλπισμένος τὸ βλέπει νὰ ἐπανέρχεται ἐκ τοῦ σχολείου ὁσημέραι χειρότερον γλωσσικῶς· περίεργος ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὰ βιβλία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διδάσκεται τὸ παιδί του, καὶ μόλις τὰ ἀνοίξῃ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀηδίας, διότι εὑρίσκεται πρὸ γλώσσης ἀκαταλήπτου ἐν πολλοῖς καὶ ἀποπνεούσης κατάπτωσιν, ἵνα μή τι χεῖρον εἴπωμεν.

Δι' αὐτὸ λοιπὸν ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμός· διότι ἐβάδισεν ἐναντίον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει τείνει πρὸς ἀνάτασιν καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἐπέβαλε τὴν πρὸς τὰ κάτω πορείαν· διότι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ τὸ καλλίτερον καὶ ὁ Δημοτικισμὸς τοῦ ἔδωκε τὸ χειρότερον· διότι ἐπεχείρησεν ὁ Δημοτικισμὸς νὰ στραγγαλίσῃ τὴν παράδοσιν, ἐν ᾧ φύσει τὸ 'σήμερον' μόνον ὡς συνέχεια τοῦ 'χθὲς καὶ πρῴην' εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ καὶ νὰ ἀξιολογηθῇ· διότι τὸ παρελθὸν — τὸ οἱονδήποτε παρελθὸν — εἶναι κατὰ φύσιν συμπαθὲς καὶ προσφιλὲς εἰς πάντα μεταγενέστερον καθ' ὃν λόγον (mutatis mutandis) καὶ οἱ γονεῖς εἶναι προσφιλεῖς εἰς τὰ τέκνα.

Ἀπέτυχεν ὅμως ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμός, ἢ ἡ καθ' ἡμᾶς ἀποτυχία του ἦτο μία ἀποτυχία ἠθελημένη, ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κυρίου του σκοποῦ, καὶ ἑπομένως εἶναι ἐπιτυχία του; Μήπως ὁ Δημοτικισμὸς ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπεδίωκεν; Δυστυχῶς ναί· ὅ,τι ἡμεῖς καλοῦμεν ὄλεθρον εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς ἐπεδίωξε νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμός. Καὶ ἑπομένως ἐπέτυχεν· ἐπέτυχε τὴν γλωσσικὴν ἐξάρθρωσιν καὶ ἐξαθλίωσιν· ἐδημιούργησε τὸ χάος, ἓν χάος τὸ ὁποῖον ὅσῳ ἀχανέστερον γίνεται τόσῳ εὐνοϊκώτερον διὰ τὰ σχέδιά του ἀποβαίνει. Συνέφερεν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν Δημοτικισμὸν νὰ περιαγάγῃ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς πλῆρες τραγικὸν ἀδιέξοδον, διότι μόνον ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προκύψῃ τὸ δίλημμα «ἢ ἡ Καθαρεύουσα ἢ ἡ Δημοτική», ὅταν δηλ. ἡ ἐν τῇ Παιδείᾳ συνύπαρξίς των θὰ ἀπεδεικνύετο ὀλεθρία. Οὐ μόνον δ' ὀλεθρία ἀλλὰ καὶ ἀδύνατος· διότι ἡ Δημοτικὴ — θυγάτηρ ἢ μικροτέρα ἀδελφὴ τῆς Καθαρευούσης — ἀναπτυχθεῖσα ὑπὸ τὴν ἀνοχὴν καὶ συγκατάβασιν τῆς μητρὸς ἢ πρεσβυτέρας ἀδελφῆς, ἀνέσπασε τὸ ἐγχειρίδιον καὶ τῆς καταφέρει συνεχῶς καὶ ἀνηλεῶς τὰ πλήγματα. Τοιαύτην προφανῶς κατάστασιν ἠννόει ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Οἰκονόμος, ὅταν ἔγραψε καὶ ὡμίλησε περὶ Γ.Α.Μ. (γλωσσικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ μετώπου).

Ἰδοὺ λοιπὸν διατὶ ὁ ἐκπαιδευτικὸς Δημοτικισμὸς δὲν ἀπέτυχεν, ἀφ' οὗ ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπεδίωκεν. Καί, τὸ ἐπαναλαμβάνομεν, ἐπεδίωκε τὸ γλωσσικὸν χάος, τὴν γλωσσικὴν ἐξαθλίωσιν. Δι' αὐτὸ δὲν ἠλλοίωσε μόνον τὸ τυπικὸν διὰ περικοπῆς ἢ παραμορφώσεως τῶν καταλήξεων, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ παραμορφώσῃ καὶ τὸν τονισμὸν τῶν λέξεων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ αὐτὴ λέξις ἢ τύπος λέξεως νὰ τονίζεται ἄλλως ἐν τῇ Καθαρευούσῃ καὶ ἄλλως ἐν τῇ Δημοτικῇ. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ ἐπαναλάβω τὴν φράσιν, διότι εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἐκ πρώτης ἀκοῆς εἶναι δύσκολον νὰ συλλάβωσι πάντες τὸ μέγεθος τοῦ συντελεσθέντος ἐγκλήματος· οἱ μαθηταὶ καὶ σπουδασταὶ ἀναγινώσκουσι τὴν ἰδίαν λέξιν

ἢ τὸν ἴδιον τύπον λέξεως μὲ ἄλλον τονισμὸν εἰς τὰ βιβλία τῆς Καθαρευούσης καὶ μὲ τὸν ἀντίθετον τονισμὸν εἰς τὰ βιβλία τῆς Δημοτικῆς (π.χ. *γυναίκα γυναῖκα, γυναίκες γυναῖκες, γλώσσα γλῶσσα, δράμα δρᾶμα* κ.ἄ., παροξυνόμενα ἐν τῇ Δημοτικῇ, προπερισπώμενα ἐν τῇ Καθαρευούσῃ). Παραλείπω τὴν ἀναστάτωσιν, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ παντελὴς ἐκ μέρους τῶν Δημοτικιστῶν περιφρόνησις πρὸς τὴν ἱστορικὴν ὀρθογραφίαν καθόλου. Ὅταν ὅμως ἑκάστης λέξεως (σχεδὸν ἀνεξαιρέτως, ἑκάστης λέξεως ἢ τύπου λέξεως) σχηματισθῶσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ μαθητοῦ δύο παράλληλοι ὀπτικαὶ εἰκόνες μὲ ὅλως ἀντίθετον τονισμόν, πῶς ἔπειτα ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ ὀρθογραφῶσιν οἱ μαθηταί μας, οἱ σπουδασταί μας, ὅλοι τέλος οἱ Ἕλληνες;

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἦτο λίαν ἐνδεχόμενον νὰ δημιουργηθῇ τὸ ζήτημα τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων καὶ νὰ προταθῇ ἡ ἀπάλειψις τῶν δευτέρων καὶ ἡ ἁπλοποίησις τῶν πρώτων. Ὅπως εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ δημιουργηθῇ μελλοντικῶς καὶ ζήτημα ἀλφαβήτου, καὶ νὰ προταθῇ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ τόσην ποικιλίαν φθόγγων περιέχοντος ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου διὰ τοῦ λατινικοῦ. Ὅσον καὶ ἂν τὰ κινήματα ταῦτα εἶναι, τὸ ὀλιγώτερον, ἀπαράδεκτα, πρέπει ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι εἶναι ὁ κρημνός, εἰς τὸν ὁποῖον φυσικῶς καὶ ἀβιάστως ὡδήγησεν ἡ ἐσφαλμένη ἀτραπός, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ἡ Παιδεία τοῦ Ἔθνους, ἡ τελοῦσα καὶ σήμερον ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ.

Τὸ ὑγιῶς σκεπτόμενον Ἔθνος μίαν μόνην λύσιν τοῦ ἀδιεξόδου βλέπει καὶ ἕνα μόνον τρόπον ἐξόδου ἐκ τοῦ χάους, εἰς ὃ ἔχει περιέλθῃ ἡ Παιδεία του· τὴν ἀποκλειστικὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἁπλῆς Καθαρευούσης ὡς ἐνιαίου μορφωτικοῦ ὀργάνου. Καὶ τὸ Ἔθνος κατωχύρωσε τὴν θέλησίν του ταύτην καὶ συνταγματικῶς. Ἀλλ' ἡ τήρησις τοῦ Συντάγματος ἐπαφίεται... εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἑπομένως ὀφείλομεν μὲν νὰ τηρῶμεν τὰς ἀστυνομικὰς διατάξεις, διότι θὰ μᾶς ἐλέγξῃ ἡ ἀστυνομικὴ ἀρχή, δὲν ὑποχρεούμεθα ὅμως νὰ τηρῶμεν τὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος, καὶ οὐδεὶς πρόκειται νὰ μᾶς ἐλέγξῃ, ὅταν τὰς ποδοπατῶμεν.

Ἂς ὑπενθυμίσωμεν, ἅπαξ ἔτι, ὅτι πάντα ταῦτα ἀφορῶσιν εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν Δημοτικισμὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν λογοτεχνικὸν Δημοτικισμόν. Ἡ λογοτεχνία οὐ μόνον πρέπει νὰ εἶναι ἀδέσμευτος, ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ διδάσκεται εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπως διδάσκεται καὶ ἡ ἀρχαία λογοτεχνία. Ἀλλ' ὅπως οὐδεὶς ἀξιοῖ ἀναβίωσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, οὕτω πρέπει νὰ σταματήσῃ καὶ πᾶσα ἐπαναστατικὴ κίνησις πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Δημοτικῆς ὡς ἀποκλειστικοῦ γλωσσικοῦ μορφωτικοῦ ὀργάνου. Τὸ Ἔθνος ἔχει τὴν γλῶσσάν του, ἐξελισσομένην φυσικῶς καὶ ἀβιάστως, ἀπομακρυνομένην διαρκῶς ἀπὸ τῶν ἀκροτήτων, καὶ τείνουσαν διαρκῶς πρὸς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος. Οὐδεὶς δικαιοῦται — ἀλλ' εὐτυχῶς οὔτε καὶ δύναται — νὰ καταδυναστεύσῃ τὴν γλῶσσαν. Ἡ Δημοτικὴ — πᾶσα Δημοτικὴ — ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως καὶ δημιουρ-

γίας. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ, μακρὰν τοῦ σχολείου. Πειράματα ἐπὶ τῆς νεολαίας εἶναι ἀπαράδεκτα, διότι ἐπ' αὐτῆς στηρίζονται ὅλαι αἱ ἐλπίδες τοῦ Ἔθνους. Τὸ γενόμενον πείραμα ἀπέτυχεν, ἀφ' οὗ ἄλλως τε, ὅπως εἴπομεν, ἐπεχειρήθη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ ὅτι θὰ ἀποτύχῃ. Ἂς ὁμολογήσωμεν λοιπὸν τὴν ἀποτυχίαν του, καὶ ἂς σταματήσωμεν τὴν χρησιμοποίησιν τῶν προσφιλεστέρων μας πλασμάτων ὡς πειραματοζώων.

* * *

Καιρὸς ὅμως νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ θέμα μας.

Ὅπως λοιπὸν καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἀκούονται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κραυγαὶ κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων Κλασσικῶν κειμένων ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου. Ἔξωσις τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐκ τῶν Σχολείων καὶ ἀντικατάστασίς των διὰ μεταφράσεων! Ἂν ἦσαν εἰλικρινέστεροι, θὰ ἐβροντοφώνουν: «Ἔξω καὶ τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων καὶ αἱ μεταφράσεις των»! Διότι ὁ τελικὸς καὶ κύριος ἀντικειμενικός των σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπονέκρωσις τῆς παραδόσεως, ἡ ἀποκοπὴ πάσης γεφύρας, ἑνούσης τὰς ὄχθας τῶν δύο πολιτισμῶν, τοῦ κλασσικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου. Ἀλλ' ἡ εἰλικρίνεια θὰ τοὺς ἔβλαπτεν. Ἡ ἐπιβαλλομένη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τακτικὴ τοὺς ἀναγκάζει νὰ ἀποκρύπτωσι τοὺς πραγματικούς των σκοποὺς καὶ νὰ κόπτωνται δῆθεν ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἀξίας καὶ ἔτι μείζονος χρησιμότητος τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Καίπερ ὅμως κοπτόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἀκριβῶς ἐν ᾧ χρόνῳ κόπτονται ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀποτολμῶσιν ἐν τούτοις καὶ τὸ μέγα ἄλμα πρὸς τὸν πραγματικόν των σκοπόν, τὴν ἀπογύμνωσιν τ.ἔ. τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ του ἐνδύματος (τῆς ἀρχαίας δηλ. γλώσσης) καὶ τὴν ἐμφάνισίν του μὲ τὸ σύγχρονον ἔνδυμα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς. Συναισθανόμενοι ὅμως, ὅτι τὸ Ἔθνος ἀντιλαμβάνεται τὸ ἐπιχειρούμενον ἅλμα πρὸς τοὺς ὑπόπτους σκοπούς των, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογήσωσι τὸ πραξικόπημά των. Λέγουσι λοιπόν: «Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ κουράζωνται τόσον πολὺ διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς οἱ μαθηταί μας, ἀφ' οὗ ἐκεῖνο κυρίως, ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι τὰ νοήματα τῶν κειμένων, αἱ περιεχόμεναι εἰς αὐτὰ σκέψεις, ἐνὶ λόγῳ τὸ περιεχόμενόν των, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν; Γιατί νὰ μὴ δώσωμεν εἰς τοὺς μαθητάς μας καλὰς μεταφράσεις τῶν συγγραφέων, ὁπότε θὰ τοὺς ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὰς δυσκολίας τῆς γλώσσης;»

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ αἰτιολογία γοητεύει μέχρις ἑνὸς σημείου, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐξαπατᾷ. Καὶ δὲν μᾶς ἐξαπατᾷ, διότι τὸ δῆθεν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἐνδιαφέρον των πρῶτον εἶναι πρόσχημα, ἄρα πλαστόν, πάντως ὕποπτον, καὶ δεύτερον εἶναι κακῶς νοούμενον ἐνδιαφέρον, ἀφ' οὗ, ὡς θὰ δείξωμεν, εἶναι ἐναντίον τοῦ συμφέροντος τῶν μαθητῶν. Ὅτι εἶναι πλαστόν, ὅτι εἶναι ἁπλοῦν πρόσχημα τὸ ἐνδιαφέρον των αὐτό, ὅτι αὐτὰ τὰ ὁποῖα λέγουσι δὲν τὰ λέγουσι, διότι ἐνδιαφέρονται ὑπὲρ τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ κολοβώσωσι τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, ἀποδεικνύεται περιτράνως

καὶ ἐκ μόνου τοῦ γεγονότος, ὅτι οὐδέποτε οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἠκούσθη κραυγὴ των ἐναντίον ἄλλων μαθημάτων, ἡ ἐκ τῶν ὁποίων προκαλουμένη εἰς τοὺς μαθητὰς κόπωσις εἶναι πολὺ μεγαλυτέρα· οὐδέποτε ἠκούσθησαν λέγοντες, ὅτι τὰ ἐκ τῆς τριγωνομετρίας καὶ στερεομετρίας π.χ. δεινὰ τῶν μαθητῶν εἶναι μεγάλα καὶ ἀδικαιολόγητα διὰ τοὺς μὴ μέλλοντας νὰ ἀκολουθήσωσι μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἢ κλάδους ἄλλων ἐπιστημῶν ἐν στενωτάτῃ εὑρισκομένους σχέσει πρὸς τὰ Μαθηματικά. Δὲν στρέφονται κατ' αὐτῶν, διότι τοὺς εἶναι ἀδιάφορα, ἐν ᾧ τὰ μάλιστα τοὺς ἐνδιαφέρει ἡ ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς ἐξαφάνισις τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον προσχηματικὸν τὸ ἐνδιαφέρον αὐτό, ἀλλά, ὅπως εἴπομεν, καὶ κακῶς νοούμενον ἐνδιαφέρον, ἀφ' οὗ εἶναι ἐναντίον τοῦ πραγματικοῦ συμφέροντος τῶν μαθητῶν. Ἀσχέτως πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας ἢ μὴ τῶν Κλασσικῶν, τὸ θέμα τοῦτο εἶναι γενικώτερον, καὶ ἂν ἐπεχείρει τις νὰ τὸ τιτλοφορήσῃ, θὰ τοῦ ἔδιδε τὸν τίτλον: « Ὁ νόμος τῆς ἥσσονος προσπαθείας καὶ ἡ σχολικὴ πρᾶξις », ἢ ἄλλον παρόμοιον. Μὲ ἄλλας λέξεις ἐρωτᾶται: « Πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ κουράζεται ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ δαμάζῃ καὶ δύσκολον ὑλικόν, ἢ πρέπει νὰ τὸν ἀπαλλάσσωμεν ἀπὸ κάθε προσπάθειαν, καὶ ἑπομένως ἀπὸ κάθε κόπωσιν, ἀποσκορακίζοντες ἐκ τῶν σχολικῶν προγραμμάτων πᾶσαν δύσκολον ὕλην, καὶ καθιστῶντες τὴν μαθητικὴν ζωὴν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον ἄνετον; Πιστεύομεν ἀκραδάντως, ὅτι ὅσον ἐπικίνδυνος καὶ ὀλεθρία ἀποβαίνει ἡ ὑπερκόπωσις ἄλλο τόσον ὀλεθρία εἶναι διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ πλήρης ἄνεσις, ἡ μὴ ἀντιμετώπισις δυσκόλων θεμάτων κατὰ τὴν μαθητικήν του ἡλικίαν. Ὅπως πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἡ μεσότης ἀποτελεῖ τὴν χρυσῆν γραμμήν. Ἡ πεῖρα ἔχει ἀποδείξῃ καὶ ἡ θεωρία δέχεται, ὅτι μόνον ὁ ἐθισθεὶς ἀπὸ τῶν μαθητικῶν του χρόνων νὰ δαμάζῃ δύσκολον ὕλην εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναδειχθῇ καὶ ὡς ἐπιστήμων, ὡς ἐπαγγελματίας, ὡς ἐπιχειρηματίας, κ.ο.κ. Ἡ ἐν παντὶ καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ἄνεσις καθιστᾷ πλαδαρὰν καὶ τελικῶς ἀποχαυνώνει τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν, καταβιβάζει δὲ τὴν στάθμην τῆς ἐξελίξεως ἀτόμων καὶ κοινωνιῶν. Ὁ ἀπὸ τῶν μαθητικῶν χρόνων ἐθισμὸς εἰς συστηματικὴν ἀντιμετώπισιν καὶ ὑπερνίκησιν δυσχερειῶν, χαλυβδώνει τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαμορφώνει τὸν ἐρευνητὴν ἐπιστήμονα, τὸν ρηξικέλευθον ἐπιχειρηματίαν, τὸν μὴ ἀρκούμενον εἰς ὅσα ἔχει ἢ γνωρίζει, τὸν μὴ ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀνέσεώς του ὡς εἰς ἰδανικόν, ἀλλὰ διψῶντα διὰ νέας κατακτήσεις πνευματικὰς ἢ ὑλικάς.

Ἂς μὴ δεχώμεθα λοιπὸν τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν Κλασσικῶν Συγγραφέων ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου, προβαλλομένην ὡς ὠφέλειαν τῶν διδασκομένων διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι οὕτω ἐπαυξάνεται ἡ ἐπιδιωκομένη ἄνεσις τῶν μαθητῶν· ἐν τῇ πραγματικότητι πρόκειται περὶ μεγάλης βλάβης καὶ οὐχὶ περὶ ὠφελείας.

Ἄλλως τε ἡ ἀποφυγὴ τῶν δυσχερειῶν καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῶν ἀνέσεων πρέπει νὰ κρίνεται καὶ ἀναλόγως τῆς ἀναγκαιότητος καὶ χρησιμότητος ἢ μὴ τῶν ἀποφευγομένων δυσχερειῶν. Ἐν προκειμένῳ π.χ. ἐὰν ἡ ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν δὲν ὠφελῇ καθ' ἑαυτήν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἀνέσεως διὰ τῆς καταργήσεώς της δὲν θὰ ἦτο παράλογος. Ἐὰν ὅμως, ὅπως ἡμεῖς πιστεύομεν καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δείξωμεν, ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἔχῃ καθ' ἑαυτὴν μεγίστην μορφωτικὴν δύναμιν, τότε ἡ διὰ θυσίας της ἐπιτυγχανομένη ἄνεσις ἀποτελεῖ ἔγκλημα διαπραττόμενον κατὰ τῆς νεότητος, καί, κατὰ τραγικὴν εἰρωνείαν, ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέροντος.

* * *

Περάναντες καὶ τὴν παρέκβασιν ταύτην προχωροῦμεν ἐγγύτερον πρὸς τὸ κύριον θέμα.

Τὸ πρόβλημα τῶν μεταφράσεων τῶν Κλασσικῶν ἔχει γενικῶς δύο ὄψεις, ἄλλαις λέξεσι διακρίνομεν δύο εἰδῶν μεταφράσεις:

α') τὰς ἐξωσχολικὰς μεταφράσεις, καὶ β') τὰς σχολικὰς μεταφράσεις.

Καὶ ἀφορᾷ μὲν κυρίως τὸ θέμα μας εἰς τὰς δευτέρας, καὶ δὴ εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἀντικατάστασιν τῶν κλασσικῶν κειμένων, δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ ἐνδιαφερθῶμεν καὶ διὰ τὰς πρώτας.

Θὰ ἦτο ἐσφαλμένη ἡ ἐκ τῶν εἰρημένων σχηματισθεῖσα ἐνδεχομένως γνώμη, ὅτι εἴμεθα ἐναντίον τῶν μεταφράσεων γενικῶς, ὅτι δηλ. τὰς θεωροῦμεν ἀχρήστους ἢ καὶ βλαβεράς. Τοιαύτη ἐντύπωσις οὐ μόνον ἐσφαλμένη θὰ ἦτο, ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς ἠδίκει τὰ μέγιστα, διότι ἀντιθέτως τὰς θεωροῦμεν χρησιμωτάτας, δι' ὡρισμένας δὲ περιπτώσεις αὐτόχρημα ἀπαραιτήτους. Διὸ καὶ αἱ μεταφράσεις τῶν Κλασσικῶν ἀποτελοῦσι σημαντικὸν τμῆμα τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐργασίας, καὶ δὴ τῆς ἀνεκδότου.

Αἱ ἐξωσχολικαὶ μεταφράσεις ἀνήκουσιν ἀσφαλῶς εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν χρησιμωτάτων καὶ ἀπαραιτήτων. Δεδομένου δὲ ὅτι μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κυκλοφοροῦσιν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ αὐτοκαλουμένου καὶ οὐχὶ πάντοτε ὀρθῶς θεωρουμένου πεπολιτισμένου Κόσμου, καὶ ὅτι ἑπομένως ὅλοι οἱ διψῶντες ἀνθρωπιστικὴν μόρφωσιν καὶ ὁπουδήποτε Γῆς οἰκοῦντες ἄνθρωποι δύνανται νὰ ἀπολαύωσι τοὺς Κλασσικούς μας, θὰ ἦτο ἐθνικῶς ἀπαράδεκτον νὰ εἶναι ἐστερημένοι τοῦ προνομίου τούτου οἱ ἀπόγονοι τῶν Κλασσικῶν, οἱ νεώτεροι Ἕλληνες. Ἄλλως θὰ εἶχε τὸ πρᾶγμα βεβαίως, ἐὰν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἠδύναντο νὰ κατανοῶσι τὰ κλασσικὰ κείμενα ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Εἶναι ἑπομένως ἐθνικὴ ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν ἐξωσχολικαὶ μεταφράσεις τῶν Κλασσικῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Κοινόν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας παραδίδονται αὗται, δὲν εἶναι μορφωτικῶς ὁμοιογενές, ἀλλὰ δύναται νὰ διακριθῇ ἁδρομερῶς εἰς τοὺς τυχόντας κλασσικῆς παιδείας ἐν τοῖς Γυμνασίοις καὶ εἰς τοὺς μὴ εὐμοιρήσαντας τοιαύτης,

πρέπει ἀναγκαίως καὶ αἱ μεταφράσεις αἱ προοριζόμεναι δι' ἕκάτερον εἶδος ἀναγνωστῶν νὰ εἶναι καταλλήλως προσηνατολισμέναι. Εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν δημοτικῶν σχολείων πρέπει νὰ δοθοῦν μεταφράσεις Κλασσικῶν λαϊκοῦ τρόπον τινὰ τύπου, ἄνευ παραλλήλου παραθέσεως τοῦ πρωτοτύπου, μὲ λεκτικὸν ὅσον τὸ δυνατὸν ἁπλούστερον, σαφέσταται, καὶ μὲ τόσην ἐνάργειαν γεγραμμέναι, ὥστε ἡ ἀνάγνωσίς των νὰ προκαλῇ τέρψιν εἰς τὸν ἀναγνώστην καὶ νὰ συγκρατῇ ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον του.

Εἰς τοὺς εὐμοιρήσαντας ὅμως κλασσικῆς παιδείας ἐν τοῖς Γυμνασίοις, εἰς οὓς συμπεριλαμβάνομεν καὶ τοὺς διπλωματούχους τῶν Πανεπιστημίων καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτάτων Σχολῶν, εἰς τὸν κόσμον τῶν διανοουμένων καθόλου, θὰ δώσωμεν μεταφράσεις λογοτεχνικάς, ἀλλὰ καὶ φιλολογικῶς, ἐπιστημονικῶς δηλ., ἀψόγους. Ἐπειδὴ δέ, ὡς μετ' ὀλίγον θὰ δείξωμεν, τοιαύτη τελειότης καὶ πληρότης μόνον ἐν στενωτάτῃ πρὸς τὸ πρωτότυπον σχέσει εἶναι ἐφικταί, αἱ μεταφράσεις αὗται δέον νὰ ἔχωσιν παρατεθειμένον τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν μετάφρασιν ἀρχαῖον κείμενον.

* * *

Πρέπει νὰ τονισθῇ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ κατ' ἀξίαν ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον ἐν τοῖς Γυμνασίοις ἀλλὰ καὶ μετασχολικῶς. Ἡ διὰ τὸν σημερινὸν καὶ τὸν αἰώνιον ἄνθρωπον ἀξία τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι τόσον κολοσσιαία, ὥστε νὰ μᾶς ἀναγκάζῃ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι θὰ ἀπετέλει ἔγκλημα ὁ περιορισμὸς τῆς μεταλαμπαδεύσεώς του καὶ τῆς ἀκτινοβολίας του ἐντὸς τῆς περιόδου τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν μόνον. Ἡ διδασκαλία τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ἀφομοίωσίς του δηλ. ὑπὸ τοῦ διδασκομένου καὶ ἡ ἐπ' αὐτὸν ἐπίδρασίς του, εἶναι ἀσφαλῶς ὁ κύριος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου. Διδάσκομεν τοὺς Κλασσικοὺς Συγγραφεῖς, ἵνα ἐμφυτεύσωμεν εἰς τοὺς διδασκομένους μας τὴν κλασσικὴν σκέψιν, νὰ τοὺς κάμωμεν νὰ σκέπτωνται ἐν παντὶ κατὰ τρόπον κλασσικόν· νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — τὰ βασικὰ καὶ ἀναλλοίωτα διὰ πάντα ἄνθρωπον, πάσης πατρίδος καὶ πάσης ἐποχῆς — ὅπως τὰ ἀντιμετώπιζον τὰ κλασσικὰ πνεύματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Αὐτὴ ἡ προσπάθεια δὲν συμφέρει καὶ δὲν πρέπει νὰ τερματίζεται συγχρόνως μὲ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ γυμνασιακοῦ ἀπολυτηρίου. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ συνεχίζεται μέχρι βαθυτάτου γήρατος. Ἀπαιτεῖται δηλ. διαρκὴς μετεκπαίδευσις, κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς ὁποίας οἱ Κλασσικοὶ κυρίως ἀπὸ μεταφράσεων καὶ διὰ μεταφράσεων εἶναι δυνατὸν νὰ μελετῶνται καὶ νὰ σπουδάζωνται· μεταφράσεων ὅμως τοῦ εἴδους τὸ ὁποῖον περιεγράψαμεν. Ἄνευ τῆς τοιαύτης τῶν ἐνηλίκων ἐνασχολήσεως καὶ ἀναστροφῆς μετὰ τῶν Κλασσικῶν ἡ γυμνασιακὴ προσπάθεια θὰ ἀπέβαινεν ἀτελεστάτη, διότι καὶ ποσοτικῶς ἡ ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκομένη ἐκ τῶν Κλασσικῶν ὕλη εἶναι σχετικῶς ἐλαχίστη, καὶ ἄλλαι συνθῆκαι σχολικαί, καὶ

δὴ καὶ ἡ ἡλικία τῶν διδασκομένων, εἶναι παράγοντες μὴ εὐνοοῦντες ἄφθονον καὶ πλουσίαν τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν βλάστησιν τῆς κλασσικῆς σκέψεως. Διδάσκεται π.χ. ὁ μέλλων νομικὸς καὶ ὡς μαθητὴς τὸν Δημοσθένην καὶ τοὺς ἄλλους ῥήτορας καὶ προσπορίζεται βεβαίως ὠφέλειάν τινα· δύναται ὅμως νὰ συγκριθῇ ἡ ὠφέλεια αὕτη πρὸς τὴν ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν θὰ ἀποκομίσῃ ὁ ἴδιος βραδύτερον, ὅταν ὡς ἔμπειρος Νομικὸς ἀναγινώσκῃ κατὰ τὰς ὥρας σχολῆς τὸν Δημοσθένην, ἔστω καὶ ἀπὸ μεταφράσεως; Δὲν ὁμιλῶ περὶ ἀπολαύσεως, διότι δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴ ἐδοκίμασε κἂν ταύτην ὡς μαθητής. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν τοιαύτης κλασσικῆς μετεκπαιδεύσεως εἶναι ἐξόφθαλμος καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι κυρίως διὰ μεταφράσεων εἶναι κατορθωτὴ αὕτη εἶναι ἀναντίρρητον.

Ἀλλ' ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ μεταφράσεων, συνηθίζομεν νὰ νομίζωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ εὐχεροῦς τινος ἐγχειρήματος. Τοῦτο εἶναι πλάνη, καὶ μάλιστα πλάνη δεινὴ καὶ ἐπικίνδυνος. Ἐπικίνδυνος, διότι συντελεῖ εἰς τὸν πληθωρισμὸν τῶν κακῶν μεταφράσεων. Ἡ μετάφρασις πρέπει νὰ εἶναι ἀπόδοσις νοημάτων καὶ οὐχὶ λέξεων μόνον, διότι τότε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι σαφής, ἡ δὲ σαφήνεια πρέπει νὰ εἶναι τὸ πλέον ἀπαραίτητον καὶ τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς μεταφράσεως. Σκοτεινὴ μετάφρασις προδίδει μεταφραστὴν μὴ κατανοήσαντα τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου. Συνηθίζομεν νὰ ἀπαιτῶμεν λογοτεχνικὴν μετάφρασιν. Ἐὰν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐννοῶμεν ἀπαίτησιν νὰ ἀποτελῇ ἡ μετάφρασις ἓν κείμενον ἀποπνέον χάριν, ἐνάργειαν, τέρπον καὶ συγκρατοῦν ἀδιάπτωτον τὸ διαφέρον τοῦ ἀναγνώστου, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως ὅτι δὲν ἀλλοιοῦται ἡ γνησιότης τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου, ἡ πληρότης τῶν νοημάτων, ἡ πλήρης ἐκπροσώπησις τῶν σκέψεων τοῦ δημιουργοῦ συγγραφέως, ἔχει καλῶς. Ἄλλως διαφωνοῦμεν· ἐρρέτωσαν αἱ λογοτεχνικαὶ μεταφράσεις αἱ μὴ πληροῦσαι τοὺς ἀνωτέρω ὅρους. Τὸ προέχον εἶναι νὰ μὴ παραμορφώνωμεν τὰ νοήματα τοῦ πρωτοτύπου. Οὐ μόνον δὲ νὰ μὴ τὰ παραμορφώνωμεν, νὰ μὴ τὰ διαστρέφωμεν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐμφανίζωμεν καθ' ὃν τρόπον τὰ ἐνεφάνισεν ὁ δημιουργός των· νὰ κατορθώνωμεν ὥστε καὶ ἐν τῇ μεταφράσει νὰ διατηρῆται ἐξόφθαλμος ἡ προσωπικὴ σφραγὶς τοῦ συγγραφέως, καὶ ὄχι ἡ προσωπικὴ σφραγὶς τοῦ μεταφραστοῦ. Ὁ Ὅμηρος πρέπει νὰ παραμείνῃ Ὅμηρος καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν κειμένων του. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς συγγραφεῖς, ποιητὰς καὶ πεζογράφους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Ἕκαστος συγγραφεύς, ἐκτὸς τῶν γενικῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων του, ἐμφανίζει καὶ ποικιλίαν ἐκφραστικῶν ἐκδηλώσεων ἀναλόγως τῶν ἑκάστοτε συνθηκῶν καὶ τῶν διακατεχόντων αὐτὸν συναισθημάτων. Δὲν εἶναι τυχαία ἡ τοποθέτησις τῶν λέξεων ἐν τῇ προτάσει οὔτε τῶν προτάσεων ἐν τῇ περιόδῳ. Καὶ ἐν τῇ προτάσει καὶ ἐν τῇ περιόδῳ ὑπάρχουσιν ἐμφαντικαὶ θέσεις, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς διαθέτει μετὰ λόγου καὶ οὐχὶ κατὰ τύχην. Τὸ πόσον οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς ἐφρόντιζον διὰ τὴν καλλιτέραν ἐν σειρᾷ κατάταξιν

τῶν λέξεων ἀποδεικνύεται ἐξ εὐρεθείσης κατά τινα ἀνασκαφὴν κεράμου, περιεχούσης τὴν ἀρχὴν τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος μὲ τὰς λέξεις κατατεταγμένας κατὰ 3-4 τρόπους. Δὲν δύναται νὰ ἀδιαφορῇ δι' ὅλα αὐτὰ ὁ μεταφραστὴς καὶ νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὰς ἰδικάς του προτιμήσεις. Βεβαίως ἡ πλοκὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου διαφέρει τῆς ἐν τῷ νεωτέρῳ ἑλληνικῷ λόγῳ, καὶ ὁ μεταφραστὴς δεσμεύεται ὑπὸ τῶν ἐν τῷ νεοελληνικῷ λόγῳ κρατούντων, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπαναλέγομεν, ὅτι ἡ μετάφρασις εἶναι δύσκολον ἐγχείρημα· διότι ἀκριβῶς καταδικάζεται ἡ ἀσυδοσία τοῦ μεταφράζοντος (ἥτις θὰ διηυκόλυνε τὸ ἔργον του) καὶ ἀπαιτεῖται μεγάλη προσπάθεια ἐναρμονίσεως ὅλων τῶν μνημονευθέντων παραγόντων μιᾶς ἐπιτυχοῦς μεταφράσεως.

Αὐτονόητον ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται, ὅτι οὐδεμία σχεδὸν ἔμμετρος μετάφρασις τῶν Κλασσικῶν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐπιτυχής.

Περιοριζόμεθα εἰς ταῦτα μόνον ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὡς πρὸς τὰς ἐξωσχολικὰς μεταφράσεις, καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὸ θέμα τῶν σχολικῶν μεταφράσεων, ὅπως δ' εἴπομεν καὶ ἐν ἀρχῇ, τὸ κύριον θέμα τῆς ὁμιλίας αὐτῆς ἐντοπίζεται κυρίως εἰς τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀντικατάστασιν τῶν κλασσικῶν κειμένων διὰ μεταφράσεων. Διότι αὐτὸ ζητεῖ ὁ Δημοτικισμός, ὅσον καὶ ἄν, ἔν γε τῷ παρόντι, συντηρητικώτεροί τινες ἐκπρόσωποί του ἀνέχωνται καὶ τὴν ὕπαρξιν χρηστομαθείας, περιεχούσης δείγματα ἐκλεκτῶν κειμένων.

Λέγουσιν οἱ Δημοτικισταί: «τὸ περιεχόμενον τῶν Κλασσικῶν Κειμένων, τὰ νοήματά των δηλ., μὲ ἄλλας λέξεις τὸν κλασσικὸν πολιτισμὸν καθόλου, μᾶς τὸν παρέχουν καὶ αἱ μεταφράσεις· διατὶ λοιπὸν νὰ βασανίζωνται τὰ παιδιά μας μὲ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, μὲ τὴν περιβόητον τεχνολογίαν;»

Ἐπειδὴ δηλ. ἡ τεχνολογία κατήντησεν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τοῦ μαθητοκόσμου, ἐκμεταλλεύονται τό, ἀναγκαῖον ἔστω, κακὸν αὐτό, καὶ ἀντὶ νὰ ζητῶσι τὴν θεραπείαν του, τὸ χρησιμοποιοῦσιν ὡς προσχηματικὸν ἐπιχείρημα, διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τοὺς ἀνόμους σκοπούς των, καὶ κυρίως τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν.

Μᾶς ἀποδίδουσι λοιπὸν τὴν κατηγορίαν ὅτι, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσης πρέπει νὰ εἶναι τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ κυρίου σκοποῦ, τῆς ἀφομοιώσεως δηλ. τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡμεῖς μετεβάλομεν δῆθεν τὸ μέσον εἰς αὐτοσκοπόν, καὶ διδάσκομεν ἀρχαίαν γλῶσσαν (τεχνολογίαν, ὅπως ἀρέσκονται νὰ λέγουν) καὶ οὐχὶ κλασσικὸν πολιτισμόν. Πρόκειται βεβαίως περὶ κατηγορίας, ἀλλ' οὐχὶ περὶ διαβολῆς, διότι εἶναι κατηγορία οὐχὶ πάντοτε καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἀνυπόστατος.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ ὠφέλιμος, μικρὰ παρέκβασις μετ' ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθόν. Εἰς τὸ φιλολογικὸν στερέωμα τῆς πατρίδος μας ἔλαμψε κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ οὐράνιον μετέωρον «Κων. Κόντος». Ὁ φιλολογικὸς αὐτὸς κολοσσὸς ἐκινεῖτο ἀνετώτερον παντὸς ἄλλου ἡμετέρου ἢ ξένου φιλολόγου εἰς τὰ ἐδάφη τῆς Ἑλλη-

νικῆς Γραμματείας, καὶ εἶχεν ἐπιβληθῇ ὡς ὁ ἱκανώτερος ἐμπειρογνώμων περὶ τὸ τί εἶναι δόκιμον καὶ τί ἀδόκιμον, τί ἀττικὸν καὶ τί ἀνάττικον, τί τοῦ ἀκμαίου καὶ τί τοῦ παρηκμακότος Ἑλληνισμοῦ, διὰ τῶν ἱκανοτήτων του δὲ τούτων ἐπέτυχε τὸν ἐξαττικισμὸν πολλῶν λέξεων καὶ τύπων τῶν ἀρχαίων κειμένων, ὡς καὶ τὴν ἀποκατάστασιν πλείστων ἐφθαρμένων χωρίων Συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς ἐξυγιάνσεως τῶν κλασσικῶν κειμένων διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν γνησίων γραφῶν ἡ φιλολογικὴ δεινότης τοῦ Κόντου ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς, τὴν ὁποίαν ἀπήλλαξεν ἀπὸ πλείστων βαρβαρισμῶν καὶ σολοικισμῶν, ὑπέδειξε δὲ τὴν ἀντικατάστασιν πλείστων τύπων καὶ συντάξεων τῆς Καθαρευούσης δι' ἄλλων συμφωνοτέρων πρὸς τὴν γλωσσικὴν παράδοσιν τοῦ Ἔθνους. Τὸ περιοδικὸν « Ἀθηνᾶ », ἔνθα ἔχει ἐναποτεθῇ μέγα μέρος τῶν ἐργασιῶν του, αἱ « Γλωσσικαὶ Παρατηρήσεις », ὁ « Λόγιος Ἑρμῆς » κ.ἄ. ἀπέβησαν τὸ εὐαγγέλιον τῶν μαθητῶν καὶ θαυμαστῶν του. Διότι ὁ Κόντος ἐγαλούχησεν ἱκανωτάτους καὶ φανατικοὺς μαθητάς, τοὺς Κοντικούς, καὶ ἵδρυσε Φιλολογικὴν Σχολήν, τὸν Κοντισμόν.

Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὁ Κοντισμὸς παρέμενεν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς αὐστηρᾶς ἐπιστήμης, ὡς ἐπιστημονικὸς Κοντισμός, ἐλάμπρυνεν ἀναμφισβητήτως τὴν ἑλληνικὴν Φιλολογικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐσημείωσε σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης, ἀποτελεῖ δὲ καθῆκον ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων Φιλολόγων ἡ μέριμνα τῆς διεθνοῦς προβολῆς τῶν ἐπιτευγμάτων του, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει μὲν παρέμειναν ἄγνωστα εἰς τοὺς ξένους, κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ « græca sunt non leguntur », ἐν μέρει δὲ τὰ ἐσφετερίσθησαν ξένοι καὶ τὰ παρουσίασαν ὡς ἰδικά των, ἰσχυριζόμενοι ὅτι διετέλουν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἑλληνικῆς των πατρότητος. Ὅ,τι περίπου ἔχει συμβῇ καὶ μὲ τὰ τοῦ Κοραῆ.

Ἡ αἴγλη ὅμως τοῦ ἐπιστημονικοῦ Κοντισμοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν μεγάλου κακοῦ, διὰ τὸ ὁποῖον μόνον ὁ Κόντος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπεύθυνος, διότι ἀκριβῶς τὸ διῃσθάνθη, τὸ προέβλεψεν, καὶ καθίστα προσεκτικοὺς ὡς πρὸς τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τοὺς μαθητάς του. Τὸ κακὸν τοῦτο ἦτο καὶ εἶναι ὁ ἐκπαιδευτικὸς Κοντισμός. Οἱ φανατικοὶ μαθηταὶ τοῦ Κόντου, οἱ Κοντικοί, ἐφιλοδόξησαν — καὶ ἐν πολλοῖς τὸ κατώρθωσαν — νὰ γίνωσι καὶ αὐτοὶ Κόντοι, μεταβαλόντες τὴν σχολικὴν ἕδραν εἰς Πανεπιστημιακήν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν διδαγμάτων τοῦ Κόντου ἐν τῷ γραπτῷ ἰδίᾳ λόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ προφορικῷ, ἐθεωρήθη ἡ 'λυδία λίθος' τῆς φιλολογικῆς δεινότητος· ὅσον πιστότερον ἔγραφέ τις ἢ ὡμίλει κατὰ Κόντον τόσον δεινότερος φιλόλογος ἐθεωρεῖτο· ὅσον περισσότερα φραστικὰ κατὰ Κόντον σφάλματα ἀνεκάλυπτεν εἰς τὰ γραπτὰ ἢ τὰ προφορικῶς ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα τόσον περισσότερον ἐπεβάλλετο ὡς κλασσικὸς φιλόλογος, ὡς Καθηγητὴς Γυμνασίου ἢ Γυμνασιάρχης. Τὸ τί ἔγραφεν ἢ ἔλεγέ τις ἐθεωρεῖτο πρᾶγμα δευτερεῦον, πρωτεῦον δὲ τὸ πῶς τὸ ἔγραφεν ἢ τὸ ἔλεγεν. Ἦτο

φυσικὸν λοιπὸν νὰ μὴ φροντίζωσι πολὺ διὰ τὰ νοήματα, ἐν ᾧ ἔτρεμον, μήπως θεωρηθῶσιν ἀγράμματοι ὡς χρησιμοποιοῦντες τύπους λέξεων ἢ πλοκὴν φράσεων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀποδοκιμασθῇ ὑπὸ τοῦ Κόντου. Πᾶς τις ἐννοεῖ, ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀγάγῃ ἡ κυριαρχία τῆς ἐξωτερικῆς περιβολῆς ἐπὶ τοῦ ἐννοιολογικοῦ περιεχομένου, ὅταν ὁ ἀκροατὴς ἢ ἀναγνώστης συγκινῆται καὶ ἐπηρεάζεται περισσότερον ἀπὸ τὸ ἂν ὁ συνάνθρωπός του θὰ γράψῃ ἢ θὰ εἴπῃ κατὰ Κόντον *ἀπελπίζω* π.χ. (οὐχὶ *ἀπελπίζομαι*) παρὰ ἀπὸ τὰς συμφοράς του τὰς προκαλούσας τὴν ἀπελπισίαν του.

Τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ τούτου Κοντισμοῦ ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ τόσον τυραννικὴ διὰ τὸν κόσμον τῶν μαθητῶν τεχνολογία, ὡς καὶ ἡ κυριαρχία τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξακολουθοῦμεν νὰ θύωμεν ἐν μέσῳ εἰκοστῷ αἰῶνι. Τὸ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθιερωθὲν ὑπὸ τοῦ Κόντου δόγμα τοῦ ὀβελισμοῦ παντὸς μὴ δοκίμου — καὶ δὴ μὴ ἀττικοῦ — τύπου λέξεως ἐθεσπίσθη (mutatis mutandis) καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, καὶ τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων ἐδιδάσκοντο ἐνίοτε ὡς γλῶσσα καὶ οὐχὶ ὡς φορεῖς τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐν ᾧ κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν κειμένων εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἀφομοίωσις τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ δὲ γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκεται ὡς τὸ ἀπαραίτητον μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, κατήντησε τὸ μέσον, ἡ γλῶσσα δηλ., νὰ προαχθῇ ὑπό τινων εἰς αὐτοσκοπόν, νὰ παραμεληθῇ δὲ κατ' ἀνάγκην ὁ κύριος σκοπὸς καὶ οὕτω νὰ καταστῇ ἀνέφικτος ἡ κατανόησις καὶ ἀφομοίωσις τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ.

Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ τακτικὴ αὐτὴ εἶναι σφαλερά. Ὅταν τὸ μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν σκοποῦ τινος γίνεται αὐτοσκοπός, ἐπισκιάζεται δέ, ἢ ἔστω τίθεται εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, ὁ πράγματι κύριος σκοπός, δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ὀρθῆς πορείας, πρέπει δ' ἴσως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ματαιοπονοῦμεν. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ ὑπερβολικῶς σχολαστικὴ γλωσσικὴ ἐνασχόλησις εἶναι λίαν κοπιώδης, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ τὴν ἐσφαλμένην αὐτὴν ὁδὸν ἀκολουθοῦντες παρέχουσιν ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς ζητοῦντας τὴν ἀντικατάστασιν τῶν πρωτοτύπων κλασσικῶν κειμένων διὰ μεταφράσεων. Διότι οἱ τελευταῖοι οὗτοι δύνανται νὰ εἴπουν εἰς τοὺς πρώτους: « Σεῖς μὲ τὴν πορείαν ποὺ ἀκολουθεῖτε παρέχετε εἰς τοὺς τροφίμους σας κυρίως Γραμματικὴν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ Συντακτικόν, ἐλάχιστον δὲ ποσὸν ὕλης, μὴ ὑπερβαῖνον 2-3 δεκάδας σελίδων τοῦ ἀρχαίου κειμένου ἐτησίως, καὶ ἐπομένως ἐλάχιστα στοιχεῖα κλασσικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡμεῖς διὰ τῶν μεταφράσεων θὰ παρέχωμεν εἰς αὐτοὺς ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον ποσὸν ὕλης, διὰ τῶν νοημάτων τῆς ὁποίας (ὡς φορέων τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ) θὰ μυήσωμεν τοὺς νέους εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν ἀποτελεσματικώτερον ἀπὸ σᾶς ».

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὑπάρχει — ἐὰν ὑπάρχῃ — τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων, οἵαν πρὸ ὀλίγου τὴν παρεστήσαμεν, οἱ ἰσχυρισμοὶ τῶν ἀντιπάλων μας

δὲν στεροῦνται δικαιολογίας τινός. Ἀμφιβάλλομεν ὅμως ἂν ὑπάρχει, καὶ πρὸ παντὸς ἰσχυριζόμεθα, ὅτι καὶ νὰ ὑπάρχῃ τοιαύτη κατάστασις δὲν εἶναι πρέπον καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ εἶναι τὰ μάλιστα δυνατόν.

Ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία τῶν κειμένων εἶναι βεβαίως ἀναγκαία σήμερον, διότι ἄνευ αὐτῆς εἶναι ἀπρόσιτον τὸ ἔδαφος τῶν νοημάτων τῶν περιεχομένων εἰς τὰ κείμενα τῶν Συγγραφέων. Ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία ἀφαιρεῖ ἐκ τοῦ μέσου πᾶν ἐπιπροσθοῦν ἐμπόδιον καὶ δι' αὐτῆς ὁμαλύνεται ἡ πρὸς κατανόησιν καὶ ἀφομοίωσιν τοῦ κλασσικοῦ πολιτισμοῦ ὁδός. Ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ καθίσταται ἡ ὁδὸς αὕτη τόσον ἀνάντης, ὥστε νὰ κατεξαντλῇ τὸν ἀνερχόμενον αὐτὴν καὶ νὰ τὸν καθιστᾷ ἀνίκανον πρὸς μύησιν καί, εἰ δυνατόν, κατάκτησιν τοῦ τελικοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ καλεῖται κλασσικὸς πολιτισμός. Νὰ γίνεται βεβαίως ἡ γλωσσικὴ ἐπεξεργασία, ἀφ' οὗ εἶναι ἀπαραίτητος, νὰ μὴ προκαλῇ ὅμως τὸ τρομερὸν αὐτὸ ἀποτέλεσμα τῆς ματαιώσεως τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. Οὔτε εἶναι ὀρθὸν νὰ συντελῆται ἀποκλειστικοῖς ἀναλώμασι τῶν μαθητῶν. Ἡ ἐκμάθησις τῆς Γραμματικῆς καὶ τοῦ Συντακτικοῦ οὔτε ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς εἶναι ἀναγκαῖον ὁριστικῶς καὶ τελεσιδίκως νὰ ἐπιτευχθῇ, οὔτε κατὰ τρόπον τυραννικὸν εἶναι ἐνδεδειγμένον νὰ ἐπιβληθῇ.

Ἀλλ' ἂν καταδικάζωμεν τὴν τοιαύτην τυραννικῶς ἐξαντλητικὴν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν, δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ τονίσωμεν σήμερον, ὅτι εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἀποδοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ σημασία εἰς τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας. Τὸ αἴτημα τοῦτο παλαιότερον θὰ ἀπετέλει πιθανῶς οὐτοπίαν, διότι τότε οἱ γνωρίζοντες ξένας γλώσσας φιλόλογοι ἦσαν πολὺ ὀλίγοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς νεωτέρους φιλολόγους. Σήμερον εἴμεθα εἰς τὴν ἐξαιρετικῶς εὐχάριστον θέσιν νὰ βεβαιώσωμεν, ὅτι σημαντικὸν ποσοστὸν τῶν φοιτητῶν μας χειρίζεται εὐχερῶς μίαν τοὐλάχιστον ξένην γλῶσσαν, πολλοὶ δὲ εἶναι οἱ χρησιμοποιοῦντες βοηθήματα γεγραμμένα εἰς 2 καὶ 3 ξένας γλώσσας. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ ἔρευνα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Συγκριτικῆς Γλωσσολογίας εἶναι ἀπολύτως ἐνδεδειγμένη.

Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὅμως πρέπει ἡμεῖς οἱ διδάσκοντες νὰ λησμονῶμεν τὸν κύριον ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν, τὴν κατανόησιν δηλ. καὶ ἀφομοίωσιν τῶν ἐν τοῖς κειμένοις αὐτοῖς περιεχομένων νοημάτων, τὴν μύησιν εἰς τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν.

Μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ μετὰ τῶν κλασσικῶν συγγραφέων ἀναστροφὴ τῶν μαθητῶν καὶ σπουδαστῶν καὶ πρέπει καὶ δύναται νὰ ἀποτελῇ μεγίστην χαρὰν καὶ μεγίστην ἀπόλαυσιν, τὴν ὡραιοτέραν ὅασιν, ἂν μὴ τὴν μοναδικήν, ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου τῆς μαθητικῆς ἀνίας. Τοὺς μαθητὰς δὲν πρέπει νὰ τοὺς κουράζωσιν οἱ Κλασσικοί, κατὰ μείζονα δὲ λόγον εἶναι ἀπαράδεκτον νὰ προκαλῶσι τὴν ἀνίαν των. Μὲ τοὺς Κλασσικοὺς πρέπει νὰ ἔρχωνται εἰς συζήτησιν οἱ σπουδασταί, εἰς τὴν πλέον ὑψηλὴν συζήτησιν, τὴν ὁποίαν εἶναι δυνα-

τὸν νὰ κάμῃ ἄνθρωπος μὲ συνανθρώπους του. Εἰς τὴν συζήτησιν δ' αὐτὴν ὁ διδάσκων πρέπει νὰ παίζῃ ρόλον διευθύνοντος συζήτησιν ἐν Συνελεύσει, ἀνάγκης δὲ παρισταμένης καὶ ρόλον διερμηνέως. Πρέπει νὰ ἐμφυτεύσωμεν εἰς τοὺς μαθητάς μας διὰ τῆς μετὰ τῶν Κλασσικῶν ἀναστροφῆς των κλασσικὴν σκέψιν. Πρέπει νὰ τοὺς καταστήσωμεν ἱκανοὺς νὰ ἀντιμετωπίζωσι τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς — τὰ κατὰ βάσιν καὶ τότε καὶ νῦν καὶ αἰωνίως τὰ αὐτὰ — καθ' ὃν τρόπον ἀντιμετωπίζονται ταῦτα ἐν τοῖς κειμένοις ὑπὸ τῶν Κλασσικῶν.

Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν κατάλληλα εὔχρηστα βοηθήματα (Λεξικὰ κ.ἄ.), ὥστε νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἀνάγκην ἀλλὰ καὶ τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μελετῶσι τοὺς Συγγραφεῖς καὶ κατ' οἶκον, προτρέχοντες τῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἑκάστοτε διδασκομένης ὕλης, καὶ τὴν ἑπομένην νὰ ζητῶσι τὴν λύσιν τῶν ἀποριῶν των ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν συμμαθητῶν των καὶ τοῦ διδάσκοντος. Ὅπως ὁ νεοσσὸς ἀποκτᾷ κατὰ μικρὸν πτέρωμα καὶ συνηθίζει νὰ πετᾷ ὑπὸ τὴν φροντίδα τῶν γονέων του, οὕτω καὶ ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἀρχίσῃ κάποτε νὰ ἑρμηνεύῃ Κλασσικοὺς καὶ μόνος, ἀρχικῶς μὲν μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ διδάσκοντος, διὰ νὰ καταλήξῃ ὅμως κάποτε ἱκανὸς νὰ τοὺς ἑρμηνεύῃ καὶ ἀβοήθητος, διότι ὁ συμπαραστάτης του δὲν πρόκειται νὰ εἶναι δι' αὐτὸν μόνιμος.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω· πρέπει οἱ μαθηταί μας νὰ διαποτισθῶσι διὰ τοσαύτης πρὸς τοὺς Κλασσικούς μας λατρείας, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν σχολείων ἀποφοίτησίν των νὰ τοὺς αἰσθάνωνται ὡς τοὺς καλλιτέρους καὶ ὠφελιμωτέρους φίλους των, ὡς τοὺς ἀσφαλεστέρους συμβούλους των.

Ἐὰν δὲν κατορθώσωμεν αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἥσυχον τὴν συνείδησιν, δὲν δυνάμεθα νὰ λέγωμεν, ὅτι ἐξεπληρώσαμεν τὴν ἀποστολήν μας. Θὰ ἔχωμεν προδώσῃ καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην.

* * *

Νομίζω ὅμως, ὅτι ἀνετρέψαμεν ἤδη τὸ κυριώτερον ἐπιχείρημα τῶν μεταφρασιομανῶν, ὅτι δηλ. ἡ χρῆσις μεταφράσεων ἀντὶ τῶν ἐν πρωτοτύπῳ κειμένων ἐνδείκνυται πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν μαθητῶν ἀπὸ τοῦ μεγάλου κόπου, εἰς τὸν ὁποῖον τοὺς ὑποβάλλομεν διὰ τῆς γλωσσικῆς ἐπεξεργασίας. Δὲν θεωροῦμεν ὅμως ἀκόμη τὴν ὑπόθεσιν κερδηθεῖσαν. Διότι καθ' ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας τῶν Συγγραφέων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν κόπωσιν ἢ τὴν ἄνεσιν τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ στηρίζεται εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ μετάφρασις ἀδυνατεῖ νὰ δώσῃ ὅ,τι ἀκριβῶς μόνον τὸ πρωτότυπον δύναται νὰ δώσῃ.

Τὴν θέσιν μας, ὅτι δηλ. ἡ μετάφρασις οὔτε δύναται οὔτε πρέπει νὰ ὑποκαταστήσῃ τὸ πρωτότυπον, θὰ τὴν στηρίξωμεν διττῶς, ἀρνητικῶς καὶ θετι-

κῶς, ἀφ' οὗ ὑπομνήσωμεν καὶ πάλιν, ὅτι τὰ ἐφεξῆς λεχθησόμενα ἀφορῶσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐν τοῖς Γυμνασίοις γινομένην διδασκαλίαν τῶν Κλασσικῶν Συγγραφέων, καὶ ὅτι ἑπομένως πρόκειται ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ πῶν μεταφράσεων τῶν προοριζομένων διὰ τὸ κοινὸν τῶν ἐκ τῶν Γυμνασίων ἀποφοιτησάντων καὶ πρὸς διαφόρους ἐπιστήμας καὶ τέχνας τραπέντων, ἀλλὰ περὶ μεταφράσεων, τὰς ὁποίας οἱ μεταφρασιομανεῖς θέλουσι νὰ δώσωσιν εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν καὶ σπουδαστῶν, ἵνα ἀπ' αὐτῶν καὶ δι' αὐτῶν, ἐν παντελεῖ ἀπουσίᾳ τῶν πρωτοτύπων κειμένων, διδαχθῶσι τὸν κλασσικὸν πολιτισμόν.

Καὶ ὁμιλοῦσι περὶ τοιούτων μεταφράσεων ὡς περὶ ἔργου εὐκόλου. Πλανῶνται ὅμως. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ἀνωτέρω δυσκολίας τινάς, προκειμένου περὶ τῶν ἐξωσχολικῶν μεταφράσεων. Προκειμένου νῦν περὶ τῶν σχολικῶν μεταφράσεων αἱ δυσκολίαι ἐκεῖναι εἶναι πολὺ μεγαλύτεραι, πλὴν δ' αὐτῶν ἐμφανίζονται καὶ ἄλλαι. Δυσκολίαι τοσαῦται καὶ τοιαῦται, ὥστε κατ' ἀρχὴν ἡ ἀπόκτησις μεταφράσεων πλήρως καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἱκανοποιουσῶν νὰ θεωρῆται ἀνέφικτος. Τὸ ἀνέφικτον δὲ τοῦτο δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἀκατανόητον ἢ ἔστω καὶ δυσνόητον τοῦ μεταφραζομένου κειμένου, ἀλλ' εἰς τὸ ὅτι τοῦ κατανοηθέντος ἢ εἰς Νέαν Ἑλληνικὴν ἀπόδοσις δὲν ἱκανοποιεῖ, ἐν ᾧ ἱκανοποιεῖ τὸ κατανοηθὲν κείμενον ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ. Καὶ συχνὰ δὲν ἱκανοποιεῖ ἁπλῶς ἀλλ' ἐνθουσιάζει. Πόσας φορὰς ὁ διδάσκων Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην, ἀφ' οὗ ἀποσαφηνίσῃ τὸ ἑρμηνευόμενον κείμενον ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀκροατάς του: « δὲν ἐπιχειρῶ, κύριοι, νὰ τὸ μεταφράσω εἰς τὴν σημερινήν μας γλῶσσαν, διότι ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ γοητεία καὶ νὰ ἀπονεκρωθῇ ὁ προκληθεὶς εἰς ὑμᾶς ἐνθουσιασμός· προτιμῶ νὰ ἀναγνώσω ἅπαξ ἔτι τὸ πρωτότυπον ». Γοητείαν ἀφάνταστον ἀποπνέει σχεδὸν πάντοτε τὸ ἀρχαῖον κείμενον, καὶ τὴν γοητείαν αὐτὴν οὐδέποτε σχεδὸν κατορθώνει νὰ διατηρήσῃ ἡ μετάφρασις. Ἡ πηγαία δημιουργία οἱουδήποτε δημιουργοῦ δύναται νὰ ἐνέχῃ καθαρότητα, διαύγειαν, καὶ νὰ διαχέῃ αἴγλην καὶ ἀκτινοβολίαν· ἐν ᾧ πάντα ταῦτα εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ διατηρήσῃ ἡ ἀπομίμησις τοῦ μεταφραστοῦ. Εἶναι δυνατὸν ὁ ψευδὴς ἀδάμας νὰ ἀκτινοβολῇ ὡς ὁ γνήσιος; Εἶναι δυνατὸν ὁ ἰσχνὸς ρύαξ ὁ παροχετευόμενος εἰς τὸν κάμπον πρὸς ἄρδευσιν νὰ διατηρῇ τὴν διαύγειαν καὶ καθαρότητα τῆς ἀρχικῆς πηγῆς, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν μεταξὺ διαδρομὴν ποίμνια προβάτων ἔσβεσαν τὴν δίψαν των καὶ ἑκατοντάδες χωρικῶν γυναικῶν ἐλεύκαναν παρὰ τὴν κοίτην του τὰ κατερρυπωμένα ἐνδύματα τῶν οἰκογενειῶν των;

Αἱ παρομοιώσεις αὐταὶ δὲν ἀποσκοποῦσιν εἰς τὴν μείωσιν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Ἀρχαίαν. Δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἀριστουργήματα, ἄλλα ἐν τῇ Καθαρευούσῃ, ἄλλα ἐν τῇ Δημοτικῇ. Ἰσχυριζόμεθα ὅμως, ὅτι εἶναι ἄλλο πρᾶγμα νὰ δημιουργήσῃς ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ καὶ ἄλλο νὰ μεταφράσῃς εἰς τὴν

Νέαν ἔργον γεγραμμένον ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ. Καὶ λέγομεν, ὅτι ὁ μεταφραστὴς δὲν δύναται νὰ ὑποκαταστήσῃ πλήρως τὸν δημιουργόν.

Ἀπαραίτητος βεβαίως προϋπόθεσις τῶν σκέψεών μας τούτων παραμένει πάντοτε ἡ ἀξίωσις, ὅτι ἡ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πρωτοτύπου χρησιμοποιουμένη μετάφρασις πρέπει νὰ εἶναι κυρίως ἄψογος ἐπιστημονικῶς, ἄψογος φιλολογικῶς. Νὰ λέγῃ ὅ,τι καὶ ὅπως τὸ εἶπεν ὁ δημιουργὸς συγγραφεύς, καὶ οὐχὶ ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ εἴπῃ κατὰ τὴν ὄρεξιν τοῦ λογοτέχνου μεταφραστοῦ. Διότι τότε ἔχομεν πλαστοπροσωπίαν, ἔχομεν νοθείαν τῆς σκέψεως τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁπότε δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ διδασκαλίας ἀρχαίων συγγραφέων ἀπὸ μεταφράσεων.

Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν αὐτὴν τὰ ἀρχαῖα κείμενα δὲν μεταφράζονται. Καὶ ἐπειδὴ τοῦτο ἀσφαλῶς ξενίζει, θὰ εἴπω ὅτι ἀποτελεῖ ὁμολογίαν μεγάλων φιλολόγων, καθ' ἣν ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἔχει πολλὰ λεξίδια, μόρια συνήθως λεγόμενα, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα ἢ ἀφήνομεν ἀνερμήνευτα, ἢ ἑρμηνεύομεν ἕκαστα ἐξ αὐτῶν ὁμοιομόρφως πάντοτε, ἢ τὰ ἑρμηνεύομεν ἐσφαλμένως. Ἕκαστον μόριον προσδίδει εἰς τὰ λεγόμενα ἰδιαιτέραν ἀπόχρωσιν ἐννοίας, ἥτις ἐνίοτε ἐκφεύγει τῶν ἱκανοτήτων τοῦ γλωσσικοῦ χρωστῆρός μας. Ὁ βουλόμενος νὰ πεισθῇ περὶ τούτου δὲν ἔχει παρὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸ ἐξ ὑπερεξακοσίων σελίδων σύγγραμμα «Περὶ τῶν Μορίων τῆς Ἑλληνικῆς» τοῦ Ἄγγλου Φιλολόγου Denniston. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ σύνθετα καὶ παρασύνθετα, ἕκαστον συνθετικὸν τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει ἰδιαιτέραν ἔννοιαν ἢ ἀπόχρωσιν ἐννοίας. Ὅλας αὐτὰς τὰς λεπτότητας τῶν διανοημάτων τὰς ἀντιλαμβανόμεθα, πολλάκις τὰς διαισθανόμεθα, ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ τὰς διατηρήσωμεν ἐν ἐναργείᾳ καὶ ἐν τῇ μεταφράσει, καὶ ἂν δὲ τὸ ἐπιδιώξωμεν καὶ τὸ κατορθώσωμεν, θὰ καταστρέψωμεν τὴν μουσικότητα καὶ ρυθμικότητα τοῦ πρωτοτύπου, καὶ θὰ περιπέσωμεν εἰς πλαδαρότητα καὶ πλατειασμούς. Ὅταν δι' ἓν λεξίδιον τοῦ ἀρχαίου λόγου εἴμεθα πολλάκις ἠναγκασμένοι νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὁλόκληρον ἰδιαιτέραν πρότασιν, ἡ θαυμαστὴ συνοχὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου ἐκλονίσθη ἤδη, ἀπωλέσθη δ' ἐντελῶς, ὅταν τοῦτο συμβῇ μὲ πλείονα τοῦ ἑνὸς μόρια συνυπάρχοντα εἴτε αὐτοτελῶς εἴτε ἐν συνθέσει ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς προτάσεως. Τὸ πρωτότυπον ἀρχαῖον κείμενον ἀσκεῖ μυστηριώδη γοητείαν, ὀφειλομένην εἰς τὴν μουσικότητα τὴν διαχεομένην ἐκ τῶν φθόγγων ἑκάστης συλλαβῆς, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν φθόγγων ἑκάστης λέξεως, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν λέξεων ἑκάστης προτάσεως, καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν προτάσεων ἑκάστης περιόδου.

Τὰ πάντα, καὶ ὡς λεπτομέρειαι καὶ ὡς σύνολα, ἀποπνέουσι μουσικήν, ρυθμόν, τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης καὶ τοῦ ρυθμοῦ τούτου ἡ διατήρησις εἶναι ἀνέφικτος, ὡς καὶ προηγουμένως εἴπομεν, ἐν τῇ μεταφράσει.

Καὶ τονίζομεν ἅπαξ ἔτι: τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ τῆς μεταφράσεως εἶναι τοιαῦτα, ὥστε ἡ παντελὴς ἀπουσία τοῦ πρωτοτύπου καὶ ἡ πλή-

ρης ἀντικατάστασίς του διὰ τῆς μεταφράσεως νὰ εἶναι ἀπαράδεκτος.

Καὶ συνάγεται κατὰ τρόπον αὐτονόητον ὅτι τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ τῆς μεταφράσεως, τὰ ἀναπόφευκτα ἐν πάσῃ μεταφράσει, ἀμβλύνονται κατὰ πολύ, ὅταν εἶναι παρατεθειμένον τὸ ἀρχαῖον κείμενον, ὁπότε τὰ μειονεκτήματα τῆς μεταφράσεως καλύπτονται καὶ τρόπον τινὰ δὲν γίνονται αἰσθητὰ χάρις εἰς τὸ παρατεθειμένον πρωτότυπον.

Ἔπειτα ἐρωτῶμεν: Ποῖος μεταφραστὴς μὲ ἐπιστημονικὴν φιλολογικὴν συνείδησιν δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ μετάφρασίς του εἶναι ἡ ὀρθοτέρα πάσης ἄλλης; Ἐν τίνι δικαιώματι θὰ ἀποκλείσῃ εἰς πάντα διδάσκοντα τὴν δυνατότητα ἄλλης ἑρμηνείας, πολλάκις ὀρθοτέρας τῆς ἰδικῆς του; Ἀποκλείεται δὲ βεβαίως ἡ δυνατότης αὕτη, ὅταν εἰς χεῖρας διδάσκοντος καὶ διδασκομένων δὲν ὑπάρχῃ τὸ πρωτότυπον ἀλλὰ μόνον μετάφρασις. Εἶναι δὲ μεγάλη ἡ ὠφέλεια τῶν διδασκομένων, ὅταν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ διδάσκοντος κρίνωσι, καὶ ἐγκρίνωσιν ἢ ἐπικρίνωσι, τρόπους μεταφράσεως ἄλλων μεταφραστῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, ἐνδεχομένως δὲ καὶ ὑπὸ σπουδαστοῦ προτεινομένην. Ὀξύνεται οὕτω τὰ μέγιστα ἡ κρίσις των. Δὲν ἰσχύουσι δὲ τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἐπὶ τῶν δυσκόλων μόνον κειμένων ἢ χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν θεωρουμένων βατῶν. Καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη ὑπάρχουσι λυκοπαγίδες, τὰς ὁποίας μόνον τὸ ἔμπειρον βλέμμα τοῦ ἑρμηνευτοῦ δύναται νὰ διακρίνῃ. Προκειμένου ὅμως περὶ δυσνοήτων καὶ ἐνδεχομένως ἐφθαρμένων χωρίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ γνῶμαι τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν διίστανται — καὶ εἶναι ταῦτα οὐκ ὀλίγα — ποία μετάφρασις, τίνος μεταφραστοῦ, δύναται νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην αὐθαιρέτου ἑρμηνείας, χωρὶς μάλιστα νὰ φαίνεται κἂν ἐπὶ ποίας ἐκ τῶν ποικίλων γραφῶν τῶν κωδίκων στηρίζει ταύτην;

Ἐδείξαμεν λοιπόν, ὡς ἐλπίζομεν, ὅτι οὐδεμία μετάφρασις εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις. Ἑπομένως ἐστηρίξαμεν τὴν ἄποψίν μας ἀρνητικῶς.

* * *

Δὲν ὑπολείπεται νῦν παρὰ τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ὁμιλίας, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἡ θετικὴ δηλ. ἀπόδειξις τῆς θέσεώς μας. Θὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλία τῶν κλασσικῶν κειμένων ἐπιβάλλεται, διότι τὸ ἀρχαῖον κείμενον καθ' ἑαυτὸ παρέχει τόσην ὠφέλειαν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἰσοφαρισθῇ αὕτη ὑπὸ οἱουδήποτε ἀντισταθμίσματος, τὸ ὁποῖον θὰ παρεῖχεν ἐνδεχομένως ἡ ἀντικαθιστῶσα τοῦτο μετάφρασις.

Δὲν θὰ μακρηγορήσωμεν, διότι ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλέχθησαν ἤδη ἀρκετά, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσι καὶ ἐνταῦθα. Ἡ μεγίστη θετικὴ ὠφέλεια ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν κλασσικῶν κειμένων ἐν πρωτοτύπῳ ἔγκειται εἰς τὴν λεγομένην εἰδολογικὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τῆς γλώσσης, εἰς τὸ ὅτι δηλ. ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἐπιδρᾷ τὰ μέγιστα ὡς μορφὴ καὶ οὐ μόνον ὡς περιεχόμενον.

Θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ὁμιλήσωμεν σαφέστερον· ὁ κλασσικὸς λόγος εἶναι ἀσφαλῶς τὸ κάτοπτρον τῆς κλασσικῆς σκέψεως, ὅπως καὶ ἐν πάσῃ φάσει πολιτισμοῦ ἡ νοοτροπία ἑκάστου λαοῦ ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ἑπόμενον βεβαίως εἶναι, ὅτι δημιουργεῖται φαῦλος κύκλος, σημειουμένης ἐπιδράσεως καὶ τῆς γλώσσης ἐπὶ τῆς σκέψεως.

Ἂς διατηρήσωμεν ἐναργῆ τὴν ἔννοιαν αὐτήν, καθ' ἣν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ὡς γλῶσσα, εἶναι δημιούργημα τῆς κλασσικῆς σκέψεως, διότι τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀντιστοίχου σκέψεως, τῆς κλασσικῆς δηλ. σκέψεως. Ἑπομένως, ἐὰν ἡ κλασσικὴ σκέψις ἀποτελῇ ἰδεώδη μορφὴν σκέψεως, ὅπερ οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, ἄριστον καὶ ἀποτελεσματικώτατον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἰδεώδους τούτου μέσον εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς κλασσικῆς γλώσσης. Διὰ τὸν Κλασσικὸν Φιλόλογον τὸ πρᾶγμα εἶναι βεβαίως αὐτονόητον, διότι εἶναι μία πραγματικότης, τὴν ὁποίαν ζῇ καθημερινῶς Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὸν Φιλόλογον τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι πάντοτε αἰσθητόν, ἢ τοὐλάχιστον δὲν εἶναι πλήρως αἰσθητόν, ἀκριβῶς διότι τὸ ζῇ καθημερινῶς, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα τὰ πράγματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἐν τούτοις εἶναι ἓν γεγονός, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχωμεν πάντοτε πλήρη αὐτοῦ συνείδησιν. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ὁ κλασσικὸς λόγος, ἔχει χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μεγίστης ἀξίας· ἔχει θαυμαστὴν ἀρχιτεκτονικὴν πειθαρχίαν καὶ ἐν ταὐτῷ ἀνυπέρβλητον χάριν. Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν γνωρισμάτων τούτων τὸ ἔχει καὶ ἡ Λατινική, καὶ μάλιστα εἰς μεγαλύτερον βαθμόν, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον, τὴν χάριν, ὑπερέχει ἡ Ἑλληνική, ἀκριβῶς διότι δὲν εἶναι ἄκαμπτος καὶ ἀλύγιστος, ὅπως ἡ Λατινική, ἀλλ' ἀντιθέτως εὔκαμπτος καὶ χαρίεσσα ἐν τῇ ποικιλίᾳ της. Ἀσχέτως ὅμως πρὸς τὰς μεταξὺ τῶν δύο τούτων κλασσικῶν γλωσσῶν διαφοράς, ὁ κλασσικὸς καθόλου λόγος χαρακτηρίζεται ἀπὸ πειθαρχίαν, συνοχὴν ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς, συμμετρίαν, ρυθμόν, μουσικότητα. Ὅλα αὐτά, καὶ ὅσα ἄλλα ἐνυπάρχουσι μὲν ἐν τῷ ἀρχαίῳ λόγῳ, διέφυγον ὅμως ἡμᾶς νῦν, ἢ καὶ μᾶς διαφεύγουσιν ὅλως, ἀσκοῦσιν, ἔστω καὶ λεληθότως, ἀνυπολόγιστον ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν ἢ γράφειν τῶν σπουδαζόντων αὐτόν. Ἡ σπουδὴ τοῦ ἀρχαίου λόγου καὶ ἡ ἐπισήμανσις, ἐκτίμησις καὶ ἀπόλαυσις τῶν ἀρετῶν του, τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν γνωρισμάτων, περὶ τῶν ὁποίων πρὸ ὀλίγου ὡμιλήσαμεν, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μεταμορφώνῃ πλήρως καὶ τὴν νεοελληνικὴν σκέψιν καὶ τὸν νεοελληνικὸν λόγον. Πρὸς τί νὰ ἀποκρύψωμεν, ὅτι ἡ σκέψις καὶ ὁ λόγος (γραπτὸς καὶ προφορικὸς) τῶν σπουδαστῶν μας εὑρίσκονται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον; Ἡ ἀπόκρυψις τῆς πραγματικότητος δὲν ὠφελεῖ, ἀλλ' ἀντιθέτως βλάπτει τὰ μέγιστα, διότι ἀποκρύπτει καὶ τὴν πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐνδεδειγμένην ὁδόν. Ἀλλ' ἂν τις ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ πράγματος, δὲν ἔχει παρὰ νὰ συζητήσῃ ἀβιάστως μετὰ μαθητῶν, ἢ νὰ τοὺς θέσῃ ἐρωτήματα πρὸς ἀπάντησιν, ἢ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν γραπτὴν ἔκθεσιν ἐπὶ οἱουδήποτε θέματος. Ἀσυναρτησία

εἶναι ἡ λέξις ἡ ἐκφράζουσα τὴν συνισταμένην τῶν ἐντυπώσεών του. Χαώδης κατάστασις, ἀποτέλεσμα καὶ αὕτη τοῦ Δημοτικισμοῦ, ἐπίσης. καὶ τοῦτο ἠθελημένον· χάος ἐν τῇ γραφῇ τῆς γλώσσης, χάος ἐν τῇ γραπτῇ ἢ προφορικῇ χρήσει τῆς γλώσσης· μνημειῶδες πράγματι δίπτυχον. Χαώδης κατάστασις, πλήρης ἀσυναρτησία, πλήρης ἀρρυθμία. Καὶ ὅμως ὁ ρυθμὸς εἶναι πολυτιμότατον γνώρισμα πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς· ρυθμὸς ἐν παντί : ρυθμὸς εἰς τὸν λόγον, ρυθμὸς εἰς τὸ βάδισμα, ρυθμὸς εἰς τὰς χειρονομίας, ρυθμὸς ἐν παντί, καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἀρρυθμίᾳ. Παντοῦ καὶ πάντοτε, ὅπου καὶ ὁσάκις προκαλεῖται εὐάρεστον συναίσθημα τῆς ἀκοῆς ἢ τῆς ὁράσεως ἢ καὶ ἄλλων αἰσθήσεων.

Καὶ πόσον τῇ ἀληθείᾳ ρυθμὸν διαχέει ὁ ἀρχαῖος λόγος, οὐ μόνον ὁ ἔμμετρος ἀλλὰ καὶ ὁ πεζός! Ἐντὸς τῆς λέξεως, ἐντὸς τῆς προτάσεως, ἐντὸς τῆς περιόδου, παντοῦ, διακρίνει τις μίαν μουσικὴν κλίμακα, μίαν ρυθμικὴν συμμετρίαν, μὲ θέσεις ἐμφάσεως ἰδιαιτέρας, μὲ ἄλλας θέσεις διὰ τὴν κυρίαν ἔννοιαν καὶ τὰς δευτερευούσας, μὲ τὰ διάφορα σχήματα λόγου, χάριν ἰδιαιτέρου ἕκαστον σκοποῦ, ἄλλο δι' ἔκφρασιν ἰσχυροῦ πάθους (λύπης, χαρᾶς κ.ἄ.), ἄλλο διὰ τὴν ἔγερσιν διαφέροντος καὶ ἄλλο δι' ἄλλον σκοπόν. Κύριον ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ εὐστοχία περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, τόσον τῶν ἐν κυριολεξίᾳ ὅσον καὶ τῶν ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ χρησιμοποιουμένων. Οὐδὲν τὸ περιττόν, οὐδεμία ἔλλειψις, οὐδεὶς πλεονασμός, παρὰ μόνον ὁσάκις εἶναι ἠθελημένα ὡς σχήματα λόγου, ἀποβλέποντα εἰς τὴν ἐπίτευξιν ὡρισμένου σκοποῦ. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀσυναρτησίαν ὡρισμένης γλωσσικῆς μορφῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὁ ἀρχαῖος λόγος διακρίνεται δι' ἀξιοθαύμαστον πειθαρχίαν· εἶναι σφικτοδεμένος καὶ πειθαρχημένος, ὅπως πειθαρχημένη καὶ σφικτοδεμένη ἦτο καὶ ἡ κλασσικὴ σκέψις. Πειθαρχίαν δὲ λέγοντες δὲν νοοῦμεν τόσον τὴν σχεδὸν ἄτεγκτον τῆς Λατινικῆς Γλώσσης, ἀλλὰ τὴν χαρίεσσαν τῆς Ἑλληνικῆς, τὴν πειθαρχημένην ἐλευθερίαν, τὴν πειθαρχημένην ποικιλίαν, τὴν προλαμβάνουσαν τὴν ἀνίαν καὶ διαχέουσαν εὐαρέστησιν.

Ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἐμπεριέχει μυστηριώδη μαγικὴν δύναμιν καὶ ἀσκεῖ δυσπερίγραπτον μαγνητικὴν ἕλξιν, ὁποίαν εἰς οὐδεμίαν νεοελληνικὴν μετάφρασίν του εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακαλύψωμεν. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον, μετὰ τὴν κατανόησίν του βεβαίως, μᾶς ἀνυψώνει εἰς ἀνωτέρας σφαίρας ζωῆς, διὸ καὶ δὲν χορταίνομεν (κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον) νὰ τὸ ἀναγινώσκωμεν κατ' ἐπανάληψιν, δοκιμάζοντες τὴν αὐτὴν ἑκάστοτε τέρψιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον οἱ διανοούμενοι ὅλων τῶν Ἠπείρων τῆς Γῆς φιλοδοξοῦσι νὰ ἀποστηθίσωσιν ὅσον δύνανται περισσοτέρους στίχους ἀρχαίου Ἕλληνος ποιητοῦ ἢ πεζογράφου, χρησιμοποιοῦντες αὐτοὺς ὡς τὸ κυριώτερον μέσον ἐπιδείξεως τῆς μορφώσεώς των. Ξένος σοφὸς παρακληθεὶς ὑπὸ φίλου του νὰ τῷ συστήσῃ βιβλία πρὸς ἀνάγνωσιν, « διάβαζε τοὺς Ἕλληνας καὶ Λατίνους κλασσικούς » εἶπεν, ὅταν δὲ ἐκεῖνος ἠρώτησεν « τί νὰ διαβάσω ἔπειτα ἀπὸ

αὐτούς ; » ἡ ἀπάντησίς του ἦτο : « καὶ πάλιν κλασσικούς, καὶ πάλιν κλασσικούς ».

Δύνανται οἱ φωνασκοῦντες κατὰ τῶν κλασσικῶν κειμένων νὰ ἀρνηθῶσι τὸ γεγονὸς ὅτι, ἂν σήμερον εἶναι εἰς θέσιν — ὅσοι εἶναι — νὰ γράφωσι καὶ νὰ ὁμιλῶσι τὴν μητρικήν των γλῶσσαν κατὰ τρόπον προκαλοῦντα τὸ διαφέρον, ἢ καὶ ἁπλῶς ἀνεκτόν, δύνανται νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι τὴν ἱκανότητά των ταύτην τὴν ἀπέκτησαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ἀρχαίων κειμένων, τῶν ὁποίων τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ὑπέστησαν ἐν τοῖς Γυμνασίοις, ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν κειμένων, τῶν ὁποίων σήμερον, ἀγνώμονες δεικνύμενοι, προπαγανδίζουσι τὸν ἐξαφανισμόν ; Συναισθάνονται οἱ ρήτορες αὐτοί, ὅτι, ἂν δὲν εἶχον τύχῃ κλασσικῆς παιδείας, δὲν θὰ ἦσαν ποτὲ εἰς θέσιν νὰ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τοῦ βήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου διακηρύσσουσι τὴν πρὸς τὴν κλασσικὴν παιδείαν ἀγνωμοσύνην των ; Ὅταν εἷς Κλεμανσὼ εἶχε καὶ ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του ἀκόμη τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ Δημοσθένους — ὁ Γάλλος αὐτὸς Δημοσθένης — εἶναι νοητὸν οἱ Ἕλληνες ἀπόγονοι τοῦ Δημοσθένους, οἱ λαμπρύναντες καὶ λαμπρύνοντες τὸ βῆμα τῆς συγχρόνου Πνυκός, νὰ στυλιτεύωσι τὰ πρότυπά των ; Νομίζουσιν ὅτι τὰ νοήματα μόνον τῶν Κλασσικῶν τοὺς διέπλασαν καὶ οὐχὶ καὶ ἡ γλωσσική των μορφή ; Ἐὰν τὸ νομίζωσι, πλανῶνται· διότι τὰ ἴδια νοήματα, διατυπούμενα μὲ τὸ σύγχρονον γλωσσικὸν περίβλημα — καὶ δὴ μὲ τὸ τῆς προτιμήσεώς των — δὲν ἐμπνέουσι, δὲν ἠλεκτρίζουσι, δὲν ἐνθουσιάζουσι, δὲν ἀνυψοῦσιν εἰς ἀνωτέρας σφαίρας διανοήσεως καὶ ζωῆς. Σπουδαῖα φιλοσοφήματα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀκούσῃ τις πολλάκις καὶ ἐν καπηλείῳ, ἐκ στόματος ἀγραμμάτων φιλοσοφούντων παρ' οἴνῳ (ἐνίοτε αὐτόχρημα Σωκρατικῶς, διότι κληρονόμους τινὰς τῆς πνευματικῆς εὐρωστίας τῶν προγόνων μας ἡ κόλασις τῆς ζωῆς τοὺς ὥθησε πρὸς τὸν παράδεισον τοῦ καπηλείου)· καὶ ὅμως τὰ φιλοσοφήματα ταῦτα παρέρχονται ἀπαρατήρητα ἢ συναντῶσι τὰ σκώμματα τῶν ἀκουόντων. Τὸ γλωσσικὸν λοιπὸν περίβλημα τοῦ διανοήματος, τὸ ἔνδυμά του, εἶναι σπουδαιότατος παράγων ἀσκῶν κολοσσιαίαν ἐπίδρασιν.

Ὁ ἀρχαῖος λόγος εἶναι τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα τῆς κλασσικῆς σκέψεως, καὶ ὡς τοιοῦτον εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ὅλων τῶν ἀρετῶν ἐκείνης. Ὁ ἀρχαῖος λόγος ἀσκεῖ θαυματουργὸν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δομῆς τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ λόγου, εἴτε Καθαρεύουσα λέγεται οὗτος εἴτε Δημοτική. Τῆς εὐεργετικῆς αὐτῆς ἐπιδράσεως ἔχομεν τύχῃ πάντες οἱ εὐμοιρήσαντες ἐγκυκλίου παιδείας Ἕλληνες, καὶ ὅσοι τὸ ἀνομολογοῦμεν καὶ ὅσοι τὸ ἀρνοῦνται· διότι καὶ οἱ δεύτεροι ἐνδομύχως τὸ ἀναγνωρίζουσιν. Ἀρνοῦνται ὅμως νὰ τὸ ὁμολογήσωσι, διότι λόγοι ὑψηλοτέρας πολιτικῆς τοὺς ὑποχρεώνουσι νὰ διακηρύσσωσιν ὡς ἄχρηστον καὶ περιττήν, ἀκόμη καὶ βλαβεράν, τὴν σπουδὴν τοῦ ἀρχαίου λόγου. Ὑπάρχουσιν ὅμως ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας ἡ ἐναντίον των πολεμικὴ τὰς καθιστᾷ λαμπροτέρας ἀντὶ νὰ τὰς ἀμαυ-

ρώνῃ, ἢ, τὸ ὀλιγώτερον, τὰς καθιστᾷ περισσότερον συνειδητὰς καὶ τὰς ἀνασύρει ἐκ τῆς λανθανούσης καταστάσεως, ἐν ᾗ διετέλουν. Καὶ μία τοιαύτη ἀλήθεια εἶναι τὸ ὅτι τὰ ἀρχαῖα κείμενα εἶναι τὰ αἰώνια ὑποδειγματικὰ πρότυπα καθαρότητος, διαυγείας, σαφηνείας, ἐναργείας, συμμετρίας, ρυθμοῦ, μουσικότητος. Τὸ νὰ τὰ ἀγνοήσωμεν, νὰ τὰ ἐξαφανίσωμεν ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς, θὰ ἦτο ὡς νὰ καταβαραθρώσωμεν τρόπον τινὰ τὰς πηγὰς τῶν αἰωνοβίων ποταμῶν καὶ νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν προελθόντας καὶ πλεῖστον ὅσον ἀπέχοντας μικροὺς καὶ ἀκαθάρτους ρύακας, μὲ μὴ ἀνανεούμενα καὶ συνεπῶς σεσηπότα τὰ ὀλίγα ὕδατά των. Ὅπως ἀδύνατον εἶναι τὸ δεύτερον τοῦτο, ὁμοίως ἀδύνατον εἶναι εὐτυχῶς καὶ τὸ πρῶτον. Καὶ ἂς μὴ ἀπατῶνται· τὸ Ἔθνος τὸ Ἑλληνικὸν καυχᾶται διὰ τοὺς προγόνους του καὶ τὴν προγονικήν του γλῶσσαν, μετὰ μεγάλης του δὲ λύπης αἰσχύνεται διὰ τοὺς περιφρονητάς των.

Τὰ ἔργα των θὰ τὰ σπουδάζῃ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ, διότι ἐν αὐτῷ ὅλα τὰ πράγματα τὰ αἰσθάνεται ὡραιότερα, μεγαλοπρεπέστερα, συγκινητικώτερα, ἀληθέστερα, δικαιότερα, φοβερώτερα, ἀγριώτερα, ἡπιώτερα κ.ο.κ. παρ' ὅ,τι τὰ ἴδια πράγματα τὰ αἰσθάνεται εἰς τὰς μεταφράσεις των. Δὲν θὰ εἶναι ὑπερβολή, ἂν εἴπῃ τις ὅτι πᾶν ὄνομα (πρόσωπον, ζῷον, ἢ πρᾶγμα), πᾶν διανόημα χάνει εἰς ποιὸν (εἰς πάσης φύσεως ποιόν), εὐθὺς ὡς ἀκουσθῇ εἰς τὸ γνωστὸν γλωσσικὸν ἰδίωμα. Καὶ δὲν ἔχει σημασίαν, ἂν τοῦτο συμβαίνῃ δικαίως ἢ ἀδίκως, ἐξ ὑποβολῆς ἢ μή, ἐκ συνηθείας ἢ δι' οἱονδήποτε ἄλλον λόγον. Σημασίαν ἔχει τὸ ὅτι τοῦτο συμβαίνει καὶ εἶναι πανθομολογουμένως ἀνεξαίρετον γεγονός. Καὶ τοιαῦτα γεγονότα δὲν ἀγνοοῦνται οὔτε περιφρονοῦνται, ἀλλ' ἑρμηνεύονται καὶ ἀξιολογοῦνται.

Ἐπὶ 40 ἤδη ἔτη διδάσκω Κλασσικοὺς Συγγραφεῖς καὶ δὲν συνήντησα ἐξαίρεσιν μαθητοῦ ἢ σπουδαστοῦ μὴ ἐνθουσιαζομένου οὐ μόνον ἐκ τῶν νοημάτων τοῦ κλασσικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀρχαίου λόγου τοῦ ἐνσαρκοῦντος αὐτά, καὶ ἐνίοτε μάλιστα περισσότερον ἐξ αὐτοῦ. Πολλάκις δὲ συναισθανόμενος ἐγὼ αὐτός, ὅτι ὅσον καὶ ἂν προσπαθήσω νὰ ἀναλύσω τὸ ἀρχαῖον κείμενον δὲν τὸ κατορθώνω κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα καὶ ἐμαυτὸν καὶ τοὺς ἀκροατάς μου, ἐν τέλει τῆς ὅλης προσπαθείας καταφεύγω καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον, καὶ μόνον ἡ τελικὴ αὐτὴ ἀνάγνωσις τοῦ πρωτοτύπου χαρίζει καὶ εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἐκείνους τὴν πλήρη ἱκανοποίησιν καὶ ἀπόλαυσιν. Ἡ βωβὴ περὶ τούτου ὁμολογία, ἡ ἀναγινωσκομένη εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώπου διδασκομένων καὶ διδάσκοντος, εἶναι εὐγλωττοτέρα πάσης ἄλλης.

* * *

Ὑπάρχουσι θέματα — καὶ τὸ ἀπασχολῆσαν ὑμᾶς σήμερον εἶναι ἓν ἐξ αὐτῶν — τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς ἀξιώματα μὴ ἐπιδεχόμενα συζήτησιν, καὶ κατὰ μείζονα λόγον μὴ ἐπιδεχόμενα διαπραγμάτευσιν. Καὶ ἀξίωμα ἀποτελεῖ

διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἡ καλλιέργεια τῆς Κλασσικῆς Παιδείας. Τοῦ ἀξιώματος δὲ τούτου ἀπότομον εἶναι ἄλλο ἀξίωμα, ὅτι ἄνευ κλασσικῶν κειμένων δὲν νοεῖται κλασσικὴ παιδεία. Καὶ τὰ ἀξιώματα δὲν συζητοῦνται, διότι καὶ δὲν ἀμφισβητοῦνται. Ὅταν ὅμως τὸ *δέον* τίθεται κατὰ μέρος καὶ ἐμφανίζεται μὲ ἀξιώσεις *δέοντος* τὸ *μὴ δέον*, τότε δὲν ἐπιτρέπεται ἀδιαφορία· διότι ἡ ἀδιαφορία ἀποτελεῖ τὸ γονιμώτερον ἔδαφος διὰ τὴν βλάστησιν τοῦ κακοῦ. Καὶ ἐπομένως ἡ ἀδιαφορία καταντᾷ ἔγκλημα κατὰ τοῦ Ἔθνους.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐκλυδωνίσθη, κλυδωνίζεται νῦν, καὶ θὰ κλυδωνίζεται πάντοτε, διότι αὐτὴ εἶναι ἡ μοῖρά του διὰ μέσου τῶν αἰώνων, διὰ μέσου τῶν χιλιετηρίδων. Ἀντεπεξῆλθεν ἕως τώρα εἰς τὰς καταιγίδας, διότι εἶχεν ὡς πυξίδα ἰδανικά, ὅμοια τῶν ὁποίων δὲν ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης. Καὶ θὰ ἀντεπεξέρχεται πάντοτε, ἐφ' ὅσον θὰ πλέῃ μὲ πυξίδα τὰς παραδόσεις του, τὰς εὐγενεῖς Ἑλληνικὰς Παραδόσεις, ὁμοίας τῶν ὁποίων οὐδὲν ἄλλο ἔθνος ἐπὶ τῆς Γῆς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΣ